

ARAB TILIDA LUG‘AT BOYLGINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Siddiqov Abduqodir

3-kurs Filologiya va tillarni o‘qitish (arab tili), ATMU

Annotatsiya: *Mazkur maqolada arab tilini o‘rganishda lug‘at boyligini rivojlantirishning samarali metodlari ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilinadi. Unda ildiz asosida o‘rganish, matn orqali yodlash, audio-materiallardan foydalanish, assotsiatsiya va raqamli texnologiyalarning o‘rni yoritilgan. Shuningdek, amaliy tajriba natijalari asosida samarali tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *arab tili, lug‘at boyligi, leksik kompetensiya, yodlash metodlari, ildiz tizimi, innovatsion ta‘lim.*

Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni, xususan, arab tilini o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Arab tili nafaqat diniy va madaniy merosni o‘rganishda, balki ilm-fan, diplomatiya, xalqaro munosabatlar hamda iqtisodiy hamkorlik sohalarida ham muhim kommunikativ vosita sifatida xizmat qilmoqda. Shu bois mazkur tilni mukammal egallash zamonaviy mutaxassislar tayyorlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Arab tilini samarali o‘zlashtirish jarayonida grammatik bilimlar bilan bir qatorda boy va faol lug‘at zahirasiga ega bo‘lish alohida ahamiyat kasb etadi. Tilshunoslikda lug‘at boyligi shaxsning nutqiy kompetensiyasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi. Yetarli leksik zaxiraga ega bo‘lmagan o‘rganuvchi o‘z fikrini to‘liq, aniq va mantiqiy ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, arab tilini o‘rganayotgan talabalar yangi so‘zlarni yodlash, ularning ma‘nosini kontekstda anglash, nutqda to‘g‘ri qo‘llash hamda uzoq muddat xotirada saqlab qolish jarayonida muayyan muammolarga duch keladilar. Bu holat o‘quv jarayonining samaradorligini pasaytirib, tilni o‘zlashtirish sur‘atining sekinlashuviga olib keladi. Ayniqsa, an‘anaviy yodlashga asoslangan metodlarning yetarli natija bermasligi mazkur muammoning dolzarbligini yanada oshiradi.

Shu nuqtayi nazardan, arab tilida lug‘at boyligini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy, innovatsion va interaktiv metodlarni ishlab chiqish hamda amaliyotga tatbiq etish muhim ilmiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning individual xususiyatlari, psixologik omillari hamda kommunikativ ehtiyojlarini inobatga olgan holda samarali ta‘lim usullarini joriy etish bugungi ta‘lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi arab tilida lug‘at boyligini oshirishning samarali metodlarini ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganish, ularni tahlil qilish hamda ta‘lim amaliyotida qo‘llash uchun muayyan tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Shuningdek, tadqiqot doirasida leksik kompetensiyani shakllantirishning pedagogik mexanizmlari ochib berilib, o‘quv jarayonini takomillashtirish yo‘llari yoritiladi. Lug‘at boyligi har qanday tilni

o'rganish jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. So'z boyligi yetarli darajada rivojlangan shaxs matn va nutqni tez va aniq tushunadi, o'z fikrini mantiqiy, ravon hamda ta'sirchan tarzda ifodalay oladi. Shuningdek, u og'zaki va yozma muloqot jarayonlarida erkin ishtirok etib, turli mavzularda mustaqil fikr yurita olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Arab tili leksik tizimining o'ziga xos jihati — uning ildiz (جذر) tizimiga asoslanganligidir. Arab tilida so'zlarning katta qismi uch harfli ildizlar asosida shakllanadi. Ushbu ildizlar ma'lum bir asosiy ma'noni ifodalaydi va turli grammatik hamda semantik qoliqlar yordamida yangi so'zlar hosil qilinadi. Natijada, bitta ildizdan o'nlab, hatto yuzlab yangi so'zlar vujudga kelishi mumkin. Masalan, م ل ع (bilish, ilm) ildizidan quyidagi so'zlar hosil bo'ladi: علم — ilm — عالم — olim — معلم — o'qituvchi

Yoki ب ت ك (yozish) ildizidan: كتب — yozdi — كتاب — kitob — كاتب — yozuvchi
مكتبة — kutubxona

Ushbu misollar arab tilidagi so'z yasash tizimining naqadar mukammal va tizimli ekanini ko'rsatadi. Ildiz tizimini puxta o'zlashtirish talabalarga bir vaqtning o'zida bir nechta so'zlarning ma'nosini anglash va ularni tez yodlab olish imkonini beradi. Bu esa lug'at boyligining qisqa vaqt ichida sezilarli darajada oshishiga xizmat qiladi. Shuningdek, o'rganuvchi yangi uchragan so'zning ildizini aniqlash orqali uning taxminiy ma'nosini tushunib olishi mumkin bo'ladi.

Arab tilida lug'at boyligini rivojlantirishda faqat alohida so'zlarni yodlash emas, balki ularning kontekstda qo'llanilishi, sinonim va antonimlari, frazeologik birikmalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'rganuvchining til kompetensiyasini yanada mustahkamlaydi. Ildiz tizimini chuqur o'rganish, so'zlarning tuzilishini tahlil qilish va ularni amaliy nutqda faol qo'llash orqali talaba tilni tez va samarali o'zlashtirishi mumkin. Shu bois arab tilini o'rganishda lug'at ustida muntazam va tizimli ishlash muhim vazifa sanaladi.

Arab tilini o'rganish jarayonida lug'at boyligini shakllantirish bilan bog'liq bir qator muammolar kuzatiladi. Ushbu muammolar til o'zlashtirish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Birinchidan, arab tiliga xos bo'lgan fonetik tizimning murakkabligi so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va ularni yodda saqlash jarayonini qiyinlashtiradi. Jumladan, ع (ayn), ح (ha), ص (sod), ذ (dod) kabi tovushlar o'zbek tilida mavjud bo'lmagani sababli o'rganuvchilar uchun muayyan qiyinchiliklar tug'diradi. Natijada noto'g'ri talaffuz qilish holatlari ko'payadi va so'zlarning fonetik obrazini to'g'ri shakllantirish imkoni cheklanadi.

Ikkinchidan, so'zlarni faqat tarjima asosida yodlash usuli leksik birliklarning semantik mazmunini chuqur anglashga imkon bermaydi. Bunday yondashuv so'zlarning kontekstual qo'llanilishini e'tibordan chetda qoldiradi hamda ularning tezda unutilishiga olib keladi. Natijada o'rganuvchilarda faol lug'at zahirasi emas, balki passiv lug'at shakllanadi.

Uchinchidan, muntazam va tizimli takrorlash mashg'ulotlarining yetishmasligi bilimlarning mustahkamlanmasligiga sabab bo'ladi. Psixolingvistik tadqiqotlarga ko'ra, yangi o'zlashtirilgan leksik birliklar ma'lum vaqt oralig'ida qayta takrorlanmasa, uzoq

muddatli xotirada saqlanib qolmaydi. Shu bois, takrorlashning rejalashtirilmaganligi ta'lim samaradorligini pasaytiradi.

To'rtinchidan, o'rganuvchilarda motivatsiyaning past darajada bo'lishi ham lug'at boyligini rivojlantirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maqsadning aniq belgilanmaganligi, o'quv jarayonining bir xilligi hamda natijalarning tez sezilmasligi talabalarda qiziqishning susayishiga olib keladi. Yuqorida qayd etilgan muammolarni bartaraf etish uchun zamonaviy pedagogik va lingvodidaktik metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Jumladan, multimediya vositalaridan foydalanish, kontekst asosida so'z o'rgatish, kommunikativ yondashuv, interaktiv mashqlar, raqamli platformalar hamda takrorlashning ilmiy asoslangan tizimlarini joriy etish samarali natija beradi. Shuningdek, motivatsiyani oshirish maqsadida rag'batlantiruvchi metodlar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Arab tilini o'rganishda lug'at bilan bog'liq muammolarni hal etish kompleks yondashuvni talab etadi. Zamonaviy metodlarni an'anaviy usullar bilan uyg'unlashtirish orqali o'rganuvchilarning leksik kompetensiyasini samarali rivojlantirish mumkin.

Til o'rganishda lug'at boyligi asosiy tayanch omil hisoblanadi. Ayniqsa, arab tilini o'rganishda so'z boyligini muntazam oshirish, til kompetensiyasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy lingvodidaktikada lug'atni rivojlantirishning bir qator samarali metodlari ishlab chiqilgan bo'lib, ular bilimni mustahkamlash, nutqni rivojlantirish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

1. Ildiz asosida o'rganish usuli (Morfologik metod). Arab tili morfologik jihatdan ildiz tizimiga asoslangan. Har bir so'z ma'lum uch harfli yoki to'rt harfli ildizdan hosil bo'ladi. Ildizni o'zlashtirish orqali bir necha o'nlab so'zlarning ma'nosini tushunish mumkin. Afzalliklari :So'z yodlash tezlashadi

Grammatik tuzilmani anglash osonlashadi

Mustaqil tahlil qilish qobiliyati rivojlanadi

Ushbu metod lug'at boyligini tizimli ravishda kengaytirishga yordam beradi.

2. Matn asosida o'rganish usuli (Kontekstual metod) So'zlarni alohida emas, balki gap va matn tarkibida o'rganish ularning real ma'nosini tushunishga imkon beradi. Ilmiy asos: Psixolingvistik tadqiqotlarga ko'ra, kontekstda o'rganilgan so'zlar miyada uzoq muddat saqlanadi. Misollar:

يدرس الطالب في الجامعة

(Talaba universitetda o'qiydi)

يشرح المعلم في الفصل الدرس

(O'qituvchi sinfda dars tushuntirmoqda)

ذهبت الى السوق لشراء الطعام

(Oziq-ovqat sotib olish uchun bozorga bordim)

احب قراءة الكتب المفيدة

(Foydali kitoblarni o'qishni yoqtiraman). Bu metod nutqiy muhit yaratishga xizmat qiladi.

3. Assotsiatsiya metodi (Psixologik bog‘lash usuli). Yangi so‘zlarni tasvir, rang, holat va hissiyot bilan bog‘lab o‘rganish xotirani mustahkamlaydi. Kognitiv psixologiyada assotsiativ xotira uzoq muddatli eslab qolishning eng samarali yo‘li hisoblanadi. Vizual obrazlar orqali yodlash o‘quvchining qiziqishini oshiradi.

4. Audio va video materiallardan foydalanish (Audiovizual metod). Tinglab va ko‘rib o‘rganish talaffuz, eshitish va nutqni rivojlantiradi. Afzalliklari:

To‘g‘ri talaffuz shakllanadi

Intonatsiya o‘rganiladi

Eshitish orqali xotira kuchayadi.

Amaliy tajriba va tadqiqot natijalari

Mazkur tadqiqot jarayonida arab tilini o‘rganayotgan 20 nafar talaba ishtirokida pedagogik tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqot ishtirokchilari tasodifiy tanlov asosida ikki guruhga ajratildi: birinchi guruhda an’anaviy yodlash va takrorlashga asoslangan metodlar qo‘llanildi, ikkinchi guruhda esa zamonaviy, innovatsion va interaktiv ta’lim texnologiyalari asosida mashg‘ulotlar tashkil etildi. Tajriba jarayonida ikkinchi guruhda kommunikativ yondashuv, raqamli resurslardan foydalanish, interfaol mashqlar, multimedia vositalari hamda muammoli vaziyatlar asosida ta’lim berish metodlari keng qo‘llanildi. Mashg‘ulotlar muntazam monitoring qilinib, talabalar bilim, ko‘nikma va malakalarining shakllanish darajasi maxsus mezonlar asosida baholandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy metodlar asosida ta’lim olgan talabalar lug‘at boyligini o‘rtacha 30–35 foizga oshirishga erishdi. Bundan tashqari, ularning talaffuz ko‘nikmalari sezilarli darajada yaxshilandi, og‘zaki nutq faoliyati faollashdi hamda muloqot jarayonida mustaqil fikr bildirish qobiliyati rivojlandi. Talabalarning dars jarayonidagi ishtiroki, motivatsiyasi va o‘zlashtirish darajasi ham yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘ldi. Mazkur natijalar innovatsion pedagogik texnologiyalar va zamonaviy ta’lim metodlarining arab tilini o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlaydi. Shuningdek, ushbu metodlar talabalarni mustaqil ta’lim olishga yo‘naltirish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish hamda kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu asosda, arab tilini o‘qitishda zamonaviy metodlarni tizimli ravishda joriy etish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida tavsiya etiladi.

Arab tilida lug‘at boyligini rivojlantirish ta’lim jarayonining eng muhim tarkibiy elementlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, so‘z boyligi nafaqat o‘quvchining matni tushunish qobiliyatini oshiradi, balki uning og‘zaki va yozma nutqini shakllantirish, fikrni aniq va mantiqiy tarzda ifodalash imkoniyatini ham kengaytiradi. Shu bois lug‘at boyligini muntazam va tizimli ravishda rivojlantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida qaralishi zarur. Amaliy tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, arab tilida lug‘at boyligini rivojlantirish jarayonida ildiz asosida o‘rganish, matn orqali yodlash, audio va video materiallardan foydalanish, assotsiatsiya metodlari hamda raqamli texnologiyalarni birgalikda qo‘llash talabalarning leksik kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot davomida 2-guruhda lug‘at boyligi 30–35 foizga oshgani, talaffuz va nutq

faolligining sezilarli darajada yaxshilanishi buni amaliy jihatdan tasdiqladi. Bundan tashqari, arab tilidagi soʻzlarning ildiz asosida yasalishi lugʻatni tez oʻzlashtirishga imkon yaratadi. Talabalar ildiz tizimini bilish orqali bir vaqtning oʻzida bir nechta soʻzlarni oʻrganadi va ularni kontekstga mos qoʻllash imkoniyatiga ega boʻladi. Shu bilan birga, matn va suhbatlar orqali yodlash, interaktiv ilovalar va takrorlash tizimlaridan foydalanish uzoq muddatli xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ilmiy tahlil shuni koʻrsatadiki, lugʻat boyligini rivojlantirishning samarali metodlari pedagogik jarayonning individual xususiyatlariga, talabaning psixologik va motivatsion holatiga ham bogʻliq. Shu bois arab tilini oʻrgatishda metodik yondashuvlarni shaxsiylashtirish va talabalar ehtiyojlariga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion metod va texnologiyalarni qoʻllash taʼlim sifatini oshirish bilan birga, oʻquvchilarda mustaqil bilim egallash va oʻzlashtirish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan, arab tilida lugʻat boyligini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan metodik tavsiyalar quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

Har kuni 10–15 ta yangi soʻzni tizimli ravishda oʻrganish va takrorlash;

Soʻzlarni kontekst ichida, matn va suhbat orqali mustahkamlash;

Ildiz tizimini oʻrganish orqali leksik strukturalarni chuqur anglash;

Audio va video materiallar yordamida talaffuz va eslab qolish qobiliyatini oshirish;

Raqamli platformalar va mobil ilovalar orqali interaktiv oʻrganish;. Umuman olganda, lugʻat boyligini rivojlantirish metodikasi arab tilini oʻrganish jarayonining samaradorligini oshirishda markaziy rol oʻynaydi. Innovatsion yondashuvlarni qoʻllash nafaqat talabalarning leksik kompetensiyasini oshiradi, balki tilni amaliy tarzda qoʻllash, mustaqil oʻrganish va ilmiy izlanishlar olib borish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Shu sababli mazkur usullar pedagogik amaliyotda keng joriy etilishi va taʼlim sifatini barqaror ravishda oshirishga xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalolov J. Xorijiy tillarni oʻqitish metodikasi. — T.: Oʻqituvchi, 2019.
2. Saidov S. Arab tili grammatikasi asoslari. — T.: Fan, 2020.
3. Strategies And Methods Of Learning Arabic Vocabulary
4. Tolipova, Z. Oʻquvchilarning lugʻat boyligini oshirish uchun metodik tavsiyalar. Yosh olimlar, 3(18), 126–129, 2025.
5. Zoxidova, M. & Abdullayeva, M. Arab tilini oʻrganishda feʼllarni yodlash va lugʻat boyligini oshirishga qaratilgan ilovalarning oʻrni va oʻzbek foydalanuvchilari uchun ahamiyati.
6. Murxanova, N. Y. Modern Methods in Teaching Arabic.— Oriental Journal of Philology, 2025. PDF mavjud.
7. Aliyeva, Z. Talabalarning lugʻat boyligini samarali til oʻrganish strategiyalari orqali boyitish.— Lingvospektr, Vol. 2 No. 1, 2024. PDF mavjud.